

ny, czytelny, jasny, dostosowany do potrzeb dydaktycznych. A to bardzo wiele. W różnych szczegółach można być innego zdania. Można i należy oczekiwać, że po podręczniku, z konieczności zwięzłym, da system, włączający w wykład szereg zagadnień w podręczniku pominiętych, po książce wprowadzającej w problematykę da książkę inicjującą dyskusję.

KONSTANTY GRZYBOWSKI (Kraków)

R. Feenstra, *Repertorium bibliographicum institutorum et sodalitatum iuris historiae*, Leiden 1969, E. J. Brill, ss. XXVI + 187.

Repertorium, które polecamy uwadze czytelników zawiera na wstępie krótki zarys założeń historii i działalności *Association Internationale d'Histoire du Droit et des Institutions* (AIHDI), założonej w 1961 r. przy współudziale polskich historyków prawa, którzy też odtąd biorą czynny udział w jej pracach. AIHDI, które — jak wiadomo — łączy stowarzyszenia i instytuty historycznoprawne, podjęło się wydania repertorium zawierającego wykaz specjalistycznych instytutów badawczych, instytutów (nie katedr) uniwersyteckich zajmujących się zarówno pracami badawczymi, jak i dydaktyką w zakresie historii państwa i prawa, instytucji zajmujących się wyłącznie publikacją wydawnictw historycznoprawnych (chodzi tu na ogół o wydawnictwa seryjne), stowarzyszeń i fundacji zarówno krajowych, jak i międzynarodowych, zajmujących się organizacją zjazdów i spotkań naukowych oraz działalnością wydawniczą w zakresie historii prawa.

Na wstępie zamieszczono statut AIHDI oraz wykaz 33 członków rzeczywistych. Zgodnie ze statutem mogą nimi być bądź reprezentatywne organizacje narodowe — po jednej dla każdego państwa (inne organizacje i instytuty krajowe mogą przystępować do AIHDI jako członkowie przybrani) bądź międzynarodowe organizacje historycznoprawne. Zamieszczono też informacje dotyczące organizacji i dziejów Międzynarodowego Komitetu Nauk Historycznych (CISH) oraz jego statut, jako że AIHDI jest członkiem afiliowanym CISH i bierze udział w jego pracach, a w szczególności w Międzynarodowych Kongresach Historyków (w Wiedniu w 1965 r., a teraz w Moskwie w 1970 r.), gdzie odbywa własne sesje i zgromadzenia ogólne. W ten sposób *Repertorium* daje od razu na wstępie obraz stanu prawnego-organizacyjnego naszych dyscyplin w skali międzynarodowej.

W ostatecznej formie opracowanej przez prof. R. Feenstra z Uniwersytetu w Leydzie — sekretarza generalnego AIHDI *Repertorium* zawiera w części pierwszej wykaz i dane obejmujące adres, cele, status prawny, krótki zarys historyczny i wzmiankę o prowadzonych publikacjach 8 organizacji i instytutów międzynarodowych oraz stowarzyszeń, instytutów i seminariów historycznoprawnych 28 krajów należących do AIHDI według stanu na 1 stycznia 1969 r. Liczebność placówek rejestrowanych w *Repertorium*, a dotyczących poszczególnych krajów przedstawia się, jak następuje (podajemy według kolejności alfabetycznej w tekście francuskim): Afryka Południowa (1), NRD (1), NRF (28), Argentyna (1), Austria (9), Belgia (3), Brazylia (1), Bułgaria (1), Chile (1), Hiszpania (1), Stany Zjednoczone (1), Finlandia (2), Francja (12), Wielka Brytania (2), Grecja (1), Węgry (1), Włochy (21), Japonia (1), Madagaskar (1), Holandia (7), Peru (1), Polska (2), Portugalia (1), Rumunia (1), Watykan (1), Szwecja (1), Szwajcaria (2), Czechosłowacja (3), Turcja (1), Jugosławia (3).

Znaczne różnice ilościowe dla poszczególnych krajów wynikają stąd, że gdy jedne podają tylko stowarzyszenia lub instytuty o znaczeniu ogólnokrajowym (tak większość krajów socjalistycznych, ale też Wielka Brytania i Stany Zjednoczone), inne jak NRF, Austria wyliczają wszystkie lokalne instytuty i seminaria uniwer-

syteckie, a Włochy jeszcze liczne tam fundacje poświęcone publikacji kolekcji historycznoprawnych. Gdy chodzi o Polskę, to tu figuruje jako organizm o znaczeniu ogólnym Zakład Historii Państwa i Prawa Instytutu Historii PAN, a jako lokalny — Instytut Historyczno-Prawny Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, istniejący od 1951 r. Obecnie, po utworzeniu instytutów historycznoprawnych i na innych uniwersytetach, można będzie uzupełnić tę listę, dając w ten sposób możliwie pełny obraz stanu organizacyjnego polskiej nauki historycznoprawnej.

Wśród międzynarodowych stowarzyszeń i instytutów historycznoprawnych uwzględnionych w *Repertorium*, należy wymienić w pierwszym rzędzie Międzynarodową Komisję Historii Zgromadzeń Stanowych, Stowarzyszenie J. Bodin dla Historii Porównawczej Instytucji i Instytut Międzynarodowy Średniowiecznego Prawa Kanonicznego założony w USA przez Stefana Kuttnera. Na pograniczu stowarzyszeń międzynarodowych i narodowych znajduje się *Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte* (Frankfurt nad Menem). Do najstarszych organizacji poświęconych historii prawa należą założone w 1761 r. holenderskie *Genootschap Pro Excolendo Jure Patrio* (Towarzystwo do badania prawa ojczystego) z siedzibą w Groningen oraz belgijska *Commission Royale des Anciennes Lois et Ordonnances de Belgique* powstała w 1846 r. Spośród stowarzyszeń historyków prawa najstarszą jest *Société d'Histoire du Droit Français et Étranger* działająca od 1913 r. i licząca od dziesięcioleci wśród swoich członków wielu polskich historyków prawa.

Część druga *Repertorium* poświęcona publikacjom składa się z dwóch działów: A — wydawnictwa seryjne i B — czasopisma historycznoprawne. Wydawnictwa seryjne dzielą się z kolei na wydawnictwa źródłowe i serie monografii. Wyliczenie ich z podaniem szczegółowych tomów i ich tytułów oraz miejsc i dat wydania orientuje w zakresie wydawnictw dyscyplin historycznoprawnych w różnych krajach. Gdy chodzi o czasy najnowsze — i współczesność — to najbardziej wydajne są seryjne wydawnictwa belgijskie: *Études d'Histoire et d'Ethnologie Juridiques* wydawane przez Ośrodek Historii i Etnologii Prawniczej Instytutu Socjologii w Brukseli (dawny Instytut Solvay'a), który wydaje też i międzynarodową bibliografię historycznoprawną pod redakcją J. Gilissena, *Recueils de la Société Jean Bodin* oraz *Études présentées à la Commission Internationale pour l'Histoire des Assemblées d'États*. Z drukowanych we Włoszech na czoło wysuwają się seria wydawana przez Fundację Guglielmo Castelli (Mediolan) oraz seria *Ius nostrum* publikowana przez Instytut Historii Prawa Włoskiego Uniwersytetu w Rzymie i *Ius romanum medii aevi* (seria międzynarodowa) wydawana w Mediolanie przez *Société d'Histoire des Droits de l'Antiquité*. Z zachodnioniemieckich należy wymienić czynne i wydajne serie *Forschungen zum römischen Recht* (Kolonia — Graz), *München Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte* oraz obfitą i starą kolekcję *Untersuchungen zur deutschen Staat und Rechtsgeschichte* (Aalen).

Ciekawie zapowiada się nowa seria austriacka *Forschungen zur Rechts und Kulturgeschichte* wydawana w Innsbrucku. Z serii holenderskich na pierwsze miejsca wysuwają się wydawane w Amsterdamie *Kanonistische Studien und Texte* oraz *Kirchengeschichtliche Abhandlungen*, wydawane od 1902 r. z wielu tomami przedrukowanymi w ostatnim dziesięcioleciu. Z serii wydawniczych francuskich bogato prezentują się publikacje Instytutu Prawa Rzymskiego Uniwersytetu w Paryżu, z angielskich piękna seria *Selden Society* prowadzona bez przerwy od 1888 r.

Z kolekcji polskich znalazły się w *Repertorium* Pomniki Prawa Polskiego, seria II (ze wzmianką o serii I w postaci Starodawnych Prawa Polskiego Pomników od r. 1856), Dawni Polscy Prawnicy oraz seria monografii *Studia nad Historią Państwa i Prawa*.

Stan rzeczy w zakresie wydawnictw zwartych przedstawiony w *Repertorium* został rychło, bo w marcu 1970 r. uzupełniony przez biuletyn informacyjny AIHDI¹, zawierający zarówno pozycje, które ukazały się w okresie od 1 I 1969 r. do 1 III 1970 r., jak i serie, które nie zostały uwzględnione w pierwszym wydaniu *Repertorium*. Do tych ostatnich należy m. in. zaliczyć *Izdanije Instituta za pravnu istoriju na Pravnom Fakultetu u Beogradu* i *Schriften zur Kirchen- und Rechtsgeschichte* (Tybinga — Bazylea). Zwraca ponadto uwagę znaczna ilość reedycji wydawnictw źródłowych i monografii (głównie sprzed pierwszej wojny światowej) w NRF świadcząca — wbrew rozpowszechnionym nieraz poglądom — o aktualności naukowej i starszej literatury przedmiotu.

Nie znaczy to by nie istniały — i to dotkliwie — luki. Tak więc brak zupełnie wydawnictw radzieckich w tej liczbie i tak podstawowego jak *Pamiatniki Russkogo Prawa*, co w części może tłumaczyć fakt, że radzieccy historycy prawa nie należą — jak dotąd — do AIHDI.

W dziale periodyków występują znane na ogół historykom prawa czasopisma. Obok kilku kwartalników są to przeważnie roczniki lub półroczniki. Ogółem wylicza ich *Repertorium* 29, podając zawsze wydawcę, adres, krótkie dane dotyczące czasu powstania, ilości wydanych roczników, częstotliwości oraz tam, gdzie to zostało zrobione bibliografie ich zawartości. Na tę ostatnią rzecz pozwalam sobie zwrócić szczególnie uwagę, gdyż ułatwia ona w znacznej mierze orientację w dorobku poszczególnych periodyków. Na marginesie uwaga, że należy uzupełnić dane o Czasopiśmie Prawno-Historycznym o opublikowaną w t. XX bibliografię zawartości jego pierwszych 20 roczników.

Repertorium zdobi fotografia pierwszego przewodniczącego AIHDI, wybitnego włoskiego romanisty Vincenzo Arancio Ruiza (1884-1964) i uzupełnia indeks nazwisk.

Wartości wydawnictwa dla bieżącej pracy historyków prawa, gdy wychodzi ona poza ramy krajowe (a wychodzi coraz częściej i w coraz większym stopniu), nie trzeba uzasadniać. Uzupełnienia bieżące i zaplanowane wydawanie co 5 lat nowej edycji *Repertorium* zwiększa jego stałą użyteczność, a przedstawione w nim dane dotyczące polskiej nauki historycznoprawnej stanowią formę propagandy jej naukowego i organizacyjnego dorobku w świecie.

JULIUSZ BARDACH (Warszawa)

Milan Bartošek, *Diritto Romano e teoria dello Stato e del Diritto*, Zaragoza 1967.

Jedną z ostatnich pozycji romanistyki marksistowskiej, która może mieć znaczenie dla dalszego rozwoju badań romanistycznych przy zastosowaniu metody materializmu historycznego — jest praca Milana Bartoška pt. *Diritto Romano e teoria dello Stato e del Diritto*¹.

Zasługuje ona na uznanie ze względu na aktualność poruszanej problematyki, a mianowicie przeprowadzenie analizy porównawczej prawa rzymskiego z współczesną teorią państwa i prawa.

¹ *Bulletin d'information de l'Association Internationale d'Histoire du Droit et des Institutions*, No 4, mars 1970. *Premier supplément au Repertorium Bibliographique* [...], ss. 8 (in 8°).

¹ Opublikowana w czasopiśmie „Temis” i wydana przez Wydział Prawa Uniwersytetu w Saragossie (Nr 21/1967).